

Återplanterar hoppet

Efter 40 års kamp har guarani- och tupiniquimfolken återtagit 11 000 hektar mark från Aracruz Celulose, ett av Brasiliens mäktigaste bolag.

Nu kan de börja återplantera regnskogen, som är en av de viktigaste beståndsdelarna i deras kultur.

TEXT & FOTO: FERNANDO ARIAS

– **1969 TROR JAG ATT** det var. De förstörde all regnskog med maskiner och tjocka kedjor, eller så brände de ner skogen. Då flyttade jag från min hemby Canta Galo som inte finns längre. Och vi – tupiniquimfolket – blev utspridda överallt.

Antonio dos Santos sitter på sin veranda och försöker komma ihåg hur det en gång såg ut i hans delstat Espirito Santo i nordöstra Brasilien.

– Vi levde av naturen. Vi jagade i skogen som inte finns längre, vi fiskade i floderna som har försvunnit och livnärde oss på frukterna som växte överallt. Samtidigt planterade vi egna grödor, men gifterna som eukalyptusindustrin använder sig av gjorde det svårare för oss att odla.

Tupiniquimledaren Vilson Benedito de Oliveira förnedrades i en rapport skriven av Aracruz Celulose. Företaget har polisanmälts för förtal och rasism.

Han stannar upp ett tag och tänker.

– Förr hade vi mer frihet, säger han till slut och tittar ut över det som en gång var floden Sahy.

I den torkade floddalen växer nu högt gräs. Dalen är omringad av ordnade rader av eukalyptusträd som långsamt svajar fram och tillbaka.

Antonios dos Santos är en av de äldsta människorna i tupiniquimbyn Pau Brasil. Som före detta byledare har han varit en förgrundsfigur i ursprungsfolkens kamp mot Aracruz Celulose; en kamp som nyligen fick en vändning. Efter tre skilda beslut av Brasiliens justitiedepartement har tupiniquim- och guaranifolken tagit tillbaka sammanlagt 18 000 hektar. Det senaste området, som återlämnades den 28 augusti i fjol, är det största på 11 000 hektar. Men när ursprungsfolken fick tillbaka marken existerade inte längre den ursprungliga regnskogen; kvar fanns endast stubbar i ordnade rader, torkade löv, sinade floder och ett rubbat ekosystem.

ARACRUZ CELULOSE började köpa mark i Espirito Santo 1967, mestadels från den dåvarande militärregimen som varmt välkomnade utländskt kapital. Ursprungsfolken och slavättlingarna, som aldrig tidigare behövt papper på jorden de levde av, kördes bort till förmån

Efter en lång period av skogsskövling försöker nu ursprungsfolken plantera regnskog på nytt.

för de stora industriplantagerna. Det första massabruket invigdes nära staden Aracruz elva år senare.

I dag har företaget tre fabriker i delstaten och är verksamt i 30 länder. Av de snabbväxande träden framställs pappersmassa som sedan exporteras till Europa, Asien och Nordamerika. Under de 40 år som Aracruz Celulose funnits har tusentals hektar regnskog avverkats i delstaten. I stället för mat produceras pappersmassa, och regnskogarna har ersatts med fabriker och artificiella skogar.

MILJÖ- OCH människorättsorganisationen Fase i Espirito Santo har gjort flera studier där man kartlagt effekterna av eukalyptusindustrin.

– Företagets tre fabriker i Espirito Santo kräver tillsammans 2 800 liter vatten per sekund för att producera pappersmassan.

I den beräkningen ingår inte den enorma vattenmängd som de klonade och genmanipulerade eukalyptusträden konsumerar under sin sju år korta livscykel. Därtill används växt- och insektsgifter, säger Winfridus Overbeck på Fase.

Kritiken är även stark från andra sociala rörelser i området som menar att vattenkonsumtionen har utrotat omkringliggande ekosystem och att floder har förändrats radikalt eller helt enkelt torkat ut.

Antonio Carvalho är byledare och talesman för guaranibyn Boa Esperanza. Han pratar länge om regnskogens betydelse för ursprungsfolken:

– Naturen ger oss allt och är grunden till vårt sätt att leva. Från den kommer maten och medicinerna. När man hugger ner ett träd tar man också bort en del av jorden. Allt är sammankopplat. Därför är det viktigt att tänka

på mångfalden. Vi återplanterar inte bara för oss själva, utan också för fåglar och andra djur. Utan dem får vi aldrig tillbaka skogen.

Han konstaterar att 40 år av gifter försvårar för byborna.

– Monokulturen har stört jordens naturliga ekosystem och vi måste ha tålamod så att jorden kan återhämta sig. Men på vissa ställen går det att odla redan nu.

Guaranifolket vägrar acceptera företagets gränser och har genom åren ockuperat flera områden som Aracruz Celulose använt för massaindustrin. Enligt Antonio Carvalho är mark något man inte kan äga och han lägger därför inte så stor vikt vid gränsdragningar. Ursprungsfolkens protestaktioner och ockupation har lett till flera konflikter genom åren, dels med Aracruz Celulose och deras kontrakterade säkerhetsbolag, dels med den federala polisen.

Elaine Ortiz Carvalho är också hon guarani. När hon var 16 år gammal bevitnade hon hur

den federala polisen ödelade byn Olho d'agua.

– Jag tror att de kom på morgonen. En hel buss med poliser. Först började de skrika åt oss att åka därifrån och att vi inte hade rätt att vara där. Snart kom det folk från andra byar för att försöka prata med polisen, men de ville inte lyssna. Plötsligt började de skjuta folk med gummikulor, de slogs och sprutade targas. Jag och de andra barnen sprang in och gömde oss bland eukalyptusträden, men jag såg när poliserna först slängde ut alla möbler och sedan mejade ner husen med stora maskiner.

Tolv människor skadades under attacken och samma dag totalförstördes även en annan by.

DET ÄR DAGS FÖR MÖTE i Pau Brasil. Under ett stort runt halmtak hänger en man upp en banderoll med texten Replantando a nossa esperanza (Återplantera vårt hopp) vilket är temat för dagens möte. På en smal grusväg anländer snart en buss i ett moln av damm. Passagerarna, som kommer från närliggande guarani- och tupiniquimbyar, stiger av och fyller snabbt lokalen.

Utomstående biologer och politiker är också inbjudna. På mötets första dag ska man diskutera olika strategier. Borde man låta naturen ha sin gång och vänta på att den sakta återhämtar sig? Eller ska man aktivt försöka återplantera regnskogen, och hur ska man få pengar till det?

Guaraniledaren Antonio Carvalho inleder mötet med att berätta om sin morfar.

– När delstatens representanter kom och körde bort oss härifrån sa de: "Nu har vi ett projekt här. Ni måste flytta på er!" Min morfar brukade alltid prata om hur viktigt det var att vi flyttade tillbaka även om det bara fanns eukalyptus. Annars skulle de säga att vi aldrig hade bott här. Han hade rätt. Nu går Aracruz Celulose runt i städerna och påstår att vi inte är "riktiga indianer" och att vi aldrig har levt här.

Antonio har svårt att dölja sin ilska.

Monokulturen har stört jordens naturliga ekosystem och vi måste ha tålamod så att jorden kan återhämta sig

– Tidningarna har varit på företagets sida hela tiden. Enligt dem så var det vi som invaderade bolagets mark och inte tvärtom.

För två år sedan genomförde Aracruz en reklamkampanj i Espirito Santo. Med hopp om att få stöd från befolkningen satte man upp reklamskyltar med texten "Aracruz tog hit utveckling. Och Funai (det statliga organet för ursprungsfolkens rättigheter) tog hit indianerna." Företaget gjorde även en studie där man försökte bevisa att ursprungsfolken egentligen inte är ursprungsfolk. Ett av bevisen för detta är att de har luftkonditionering, menade företaget.

Lokaltidningarna ger en positiv bild av Aracruz Celulose. Många artiklar handlar om hur företaget har skapat utveckling och arbetstill-

fällen i delstaten. En av de största lokaltidningarna, A Tribuna, rapporterade den 16 september 2006 om en stödaktion för bolaget under rubriken "Protestmarsch för Aracruz". Arga arbetare fick komma till tals där de uttryckte sin oro för att företaget skulle lämna delstaten om marken tillföll ursprungsfolken:

– Om Aracruz vill flytta så tar de med sig fabriken och det förlorar vi alla på, sa en av de tillfrågade.

INGEN REPRESENTANT från ursprungsfolken fick komma till tals i reportaget som hade föregåtts av flera artiklar som kritiserade ursprungsfolkens kamp.

A Tribuna nämnde inte att det var Aracruz Celulose som tagit initiativ till demonstratio-

De äldre minns fortfarande dagen då de tvingades bort från sina hem. I dag kämpar de för att få tillbaka en del av det som togs ifrån dem.

FAKTA/Kan inte kräva mer mark

För att slutgiltigt få juridisk rätt till marken ingick ursprungsfolken ett justeringsavtal med Aracruz Celulose den 3 december 2007. Avtalet garanterar sammanlagt 18 027 hektar mark och motsvarande tio miljoner kronor till ursprungsfolken som ska fördelas lika mellan de berörda byarna. Båda parterna föredrog att inte dra fallet inför rätta; ursprungsfolken därför att man inte har tillräckliga resurser och företaget för att slippa dålig publicitet.

Enligt avtalet ska båda sidorna dra tillbaka polisanmälningar som gjorts mot den andra parten. Några av anmälningarna, bland annat de som rör rasism och förtal av ursprungsfolken, kommer inte att läggas ner.

Avtalets mest kontroversiella del ger ett juridiskt skydd till Aracruz Celulose, eftersom båda parterna – i och med påskriften – accepterar de nya gränserna som definitiva. Detta innebär att avtalet förbjuder ursprungsfolken att kräva tillbaka ytterliggare territorier, något som kan vara lagvidrigt då det strider mot konstitutionen om ursprungsfolkens rättigheter.

FAKTA/Ursprungsfolken

Tupiniquimfolket finns bara i delstaten Espírito Santo, Brasilien. Befolkningen, som bor i fyra byar runt staden Aracruz, bestod av 1 386 personer vid senaste räkningen (1997).

Minst tio byar försvann mellan 1967 och 2007 när Aracruz Celulose hade kört bort tupiniquimfolket och deras levnadssätt förändrades radikalt. Längre bytte människor varor mellan sig för att överleva. Några specialiserade sig på jakt och fiske medan andra sysslade med jordbruk och mjölproduktion. I dag lever många tupiniquimer på ströjobb i staden Aracruz, andra säljer hantverk till turister och några

Byn Olho d'água är ännu omringad av eukalyptusplantager, men inom kort måste Aracruz Celulose ta bort dem.

producerar fortfarande mjöl.

I början på 1900-talet talades fortfarande språket tupiniquim. Tupiniquimerna avbröt sedan språktraditionen efter att länge ha förödmjukats, hotats och förbjudits att tala sitt eget språk. Deras nuvarande modersmål är portugisiska, men tupiniquimfolket strävar efter att få tillbaka sitt språk och har nu infört obligatorisk undervisning av tupiniquim i grundskolan.

Guaranífolket lever i Argentina, Bolivia, Paraguay, Uruguay och Brasilien. Sammanlagt finns 35 000 guaraní indelade i flera undergrupper som skiljer sig språkligt och traditionellt från varandra. Guaranífolket i Espírito Santo tillhör undergruppen guaraní mbya.

Guaranífolkets främsta in-

komst kommer från försäljning av hantverk. Guaranis arbetar väldigt sällan utanför det egna samhället och då endast tillfälligt. Maten kommer från de egna jordbruken och från jakt.

I delstaterna Rio de Janeiro och Espírito Santo finns 60 guaraníbyar. Enligt guaranífolket är regnskogen – symboliskt och praktiskt – ett villkor för deras existens, vilket förklarar att byarna nästan alltid återfinns i den kvarvarande regnskogen vid Brasiliens kust.

Språket är en av de starkaste symbolerna för guaranífolkets kulturella identitet. Gamla och barn upp till sex år pratar generellt inte portugisiska eller spanska, ungdomar är däremot ofta tvåspråkiga tack vare skolundervisningen.

Källa: ISA (Instituto Socioambiental)

nen och att företagets anställda uppmanades att delta.

Både i A Tribuna och i delstatens största dagstidning, A Gazeta, är företagets annonser vanliga. Även i nationell tv förekommer ofta långa reklamslag. När dessa medier sedan rapporterar om småböndernas, miljöorganisationernas och ursprungsfolkens kamp mot Aracruz Celulose, sker det med en vinkling som favoriserar företaget och smutskastar motståndarna.

Offentliga deklARATIONER visar att Aracruz Celulose sponsrar politikernas valkampanjer både på nationell nivå och på delstatsnivå. Exempelvis fick den nuvarande guvernören i Espírito Santo, Paulo Hartung, motsvarande minst 700 000 kronor av företaget inför valet 2006, enligt regeringens offentliga siffror. Luciano Fregini, kommunpolitiker i staden Aracruz och en av talarna på mötet i Pau Brasil, kommenterar företagets donationer:

– Det är en del av den makt som Aracruz Celulose har här i Espírito Santo. Men det är ju helt lagligt, konstaterar han.

Han upprepar att "systemet är korrupt" som inte har erkänt "ursprungsfolkens rätt till marken förrän nu", men på frågan om det finns andra kopplingar mellan Aracruz Celulose och politikerna blir han mer försiktig. Han vrider på sig och tar ett andetag som för att säga något. Sedan blir han tyst. Efter flera minuter säger han:

– Om man är ensam så är det inte så smart att börja slåss. Aracruz Celulose är så stora att man som politiker måste ta hänsyn till dem.

I DAG HAR ARACRUZ Celulose nära 12 000 anställda i delstaten. Företaget har också sociala projekt: de finansierar ungdomars universitetsutbildningar, betalar fiskebåtar och förrådslokaler i byarna, står bakom vägbyggen, hälsovårdsprojekt och underhållning. Sammantaget ger detta Aracruz Celulose en mycket speciell position i Espírito Santo, och i övriga landet, där institutioner och människor står i direkt beroendeställning till företaget. De många projekten används också flitigt i reklamkam-

panjerna för att ge bilden av ett ansvarsfullt, miljötänkande och folkligt företag.

En annan maktfaktor är kopplingarna till Brasiliens utvecklingsbank BNDES (Banco Nacional de Desenvolvimento Econômico e Social). Aracruz Celulose får nämligen förmånliga lån från BNDES samtidigt som banken äger 12 procent av företaget. Dåliga affärer för företaget är därmed dåliga affärer för banken, men också dåliga affärer för Brasilien i allmänhet eftersom banken är statligt ägd.

BARA NÅGRA KILOMETER från byn finns den mark där återplanteringen av regnskogen ska börja. Mötesdeltagarna åker buss på en gropig grusväg för att komma dit.

– Det saknas maskar och viktiga mikroorganismer i jorden, men det går att långsamt börja återplantera, säger Juliano Martíz som arbetar som biolog i kommunen Aracruz.

Förberedelserna för återplanteringen har pågått länge. Tre ungdomar i Pau Brasil har varit ansvariga för att plantera insamlade frön i små

plastpåsar med näringsrik jord. Lagom till mötet finns det hundratals skott av träd som nu är 2–3 decimeter höga. Återplanteringen i dag är symbolisk och mycket viktig för människorna som deltar. Vissa av dem har ärvt kampen från sina föräldrar, andra har levt länge nog för att se hur marken togs ifrån dem.

Bussen kommer fram till platsen som ska återplanteras och arbetet kan börja. Några gräver ett hål i marken, andra fyller på med en näve kalk för att sedan omsorgsfullt sätta ner plantan och fylla igen med jord.

Tidskriften Latinamerika har under två månaders tid förgäves försökt att få en intervju med någon ansvarig på Aracruz Celulose. ■

Aracruz Celulose är så stora att man som politiker måste ta hänsyn till dem